

ВАСИЛЬ СТУС І ДИСИДЕНТСЬКИЙ РУХ: ІСТОРИЧНИЙ, ПОЛІТИЧНИЙ ТА ПРАВОВИЙ ВИМІРИ

Амелічева Л. П.

(м. Вінниця)

НАПРЯМИ СУЧАСНОЇ ПРАВОЗАХИСНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ ПРОФСПІЛОК ПІД ВПЛИВОМ КОНЦЕПЦІЇ ГІДНОЇ ПРАЦІ

В умовах глобалізації профспілками всього світу при здійсненні правозахисної діяльності активно підтримується головна мета Міжнародної організації праці (МОП) – сприяти можливості отримання жінками й чоловіками гідної та продуктивної роботи в умовах свободи, справедливості, безпеки та людської гідності. Задля реалізації цієї мети ще у 1999 році світовій спільноті, передусім профспілкам, організаціям роботодавців та урядам, які є основними учасниками соціального діалогу, МОП запропонувала концепцію гідної праці [1]. З тих пір й до сьогодні задля її впровадження в життя ця потужна міжнародна інституція здійснює активне технічне співробітництво з зазначеними учасниками соціального діалогу 80 країн світу, зокрема, й України, через Програму гідної праці. Наразі, сьогодні Програма гідної праці в Україні [2] охоплює численні проекти і програми на загальну суму близько 10 млн. дол. США [3].

Отже, МОП ставить перед собою амбітну мету забезпечення соціальної стабільності і всеосяжності економічного зростання та конкуренції згідно з найважливішими прагненнями жінок і чоловіків, як-от справедливі доходи, безпека на робочому місці, ефективний соціальний захист їх самих та їхніх родин, кращі перспективи розвитку і соціальної інтеграції, вільне вираження своїх інтересів, зокрема щодо колективної організації та участі у прийнятті рішень, які впливають на їхнє життя, а також рівність можливостей і ставлення для всіх жінок і чоловіків [2, с. 6]. Зрозуміло, що ця справа є економічно витратною й соціально неорієнтованою роботодавці майже її не підтримують, тому в соціально-трудої сфері протистояти таким роботодавцям завжди легше згуртованим працівникам, об'єднаним у громадські організації – професійні спілки. Саме профспілки світу, зокрема й України, завдяки своїй активній правозахисній діяльності, єдиним фронтом

виступають на підтримку гідної праці, яка має бути пріоритетом для урядів й союзів роботодавців як учасників соціального діалогу на шляху до відновлення економічного зростання та побудови сучасної економіки [4].

Відразу зауважимо, що в спеціальній юридичній літературі термін «правозахисна діяльність» пов'язаний передусім з рухом за права людини та діяльністю громадських правозахисних організацій. Правозахисна діяльність розглядається як діяльність органів державної влади, місцевого самоврядування, колективних та одноособових суб'єктів громадянського суспільства з недопущення порушень прав і свобод людини і громадянина (юридичних осіб), а також відновлення порушеного правомірною стану у цій сфері [5, с. 60].

Діяльність правозахисників як одноособових суб'єктів громадянського суспільства – «шлях тернистий» (від лат. прислів'я «per aspera ad astra») і почасти небезпечний для здоров'я та життя самих борців за права людини, особливо в умовах тоталітаризму.

Правозахисна діяльність українського поета-дисидента Василя Стуса й була саме такою – тісно пов'язаною з літературною роботою, спрямованою на захист свободи слова й прав людини, першу за все творчої української інтелігенції, вкрай небезпечною для радянського тоталітарного режиму у 70-80 роках ХХ століття. Тому він неодноразово відбував покарання у таборах та на засланні в тяжких, нелюдських умовах для існування, де і помер в ув'язненні у 1985 році, трохи не доживши до масштабних суспільно-політичних змін в СРСР. Його постать заслужено стала символом незламності людського духу та національної гідності [6, с. 233] в Україні та продовжує надихати правозахисників, зокрема, в соціально-трудої сфері, до виконання своєї нелегкої, почасти небезпечної місії.

Її реалізація профспілками за різними напрямками забезпечення гідної праці далеко не завжди відбувається у визнаних законом формах соціальному діалогу з роботодавцями. Погрози щодо звільнення активістів профспілкового руху, утиск їх трудових прав з оплати праці й перешкоди у просуванні кар'єрною драбиною з боку роботодавців є масовим явищем і зустрічаються в тих або інших проявах чи не на кожному підприємстві.

Отже, основні напрями сучасної правозахисної діяльності профспілок щодо забезпечення гідної праці впливають з положень Розділу II «Права та обов'язки профспілок, їх об'єднань» Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності», а саме: 1) участь профспілок у відносинах соціального діалогу щодо встановлення умов праці на підприємстві та їх застосуванні; 2) участь профспілок у вирішенні трудових спорів; 3) здійснення профспілкового контролю за дотриманням законодавства про працю і правил охорони праці.

Враховуючи вищезазначене та виходячи з норм чинного законодавства про працю, Стратегії подолання бідності від 16 березня 2016 р., зі змісту Програми гідної праці МОП для України на період 2016–2019 рр. від 7 квітня 2016 р. й інших нормативних документів, окреслимо основні тенденції розвитку та напрямки сучасної правозахисної діяльності вітчизняних профспілок щодо забезпечення гідних умов праці. 1. Участь профспілок у відносинах соціального діалогу, зокрема щодо встановлення гідних умов праці на підприємстві та їх застосуванні.

Виходячи з мети Стратегії подолання бідності – поетапне зниження в Україні масштабу бідності, соціального відчуження та запровадження нових механізмів її запобігання – профспілкам як учасникам соціального діалогу нині і в подальшому слід заохочувати і зміцнювати системи колективних переговорів щодо підвищення рівня реального змісту заробітної плати, а не тільки підвищення мінімального розміру оплати праці, удосконалення механізму його визначення та гарантій забезпечення з урахуванням міжнародної практики і положень Конвенції Міжнародної організації праці № 131 про встановлення мінімальної заробітної плати з особливим урахуванням країн, що розвиваються. Вказане дозволить підняти середні і низькі доходи працівників й забезпечити більш справедливу оплату праці, що є обов'язковим компонентом гідної праці. Задля цього треба передбачити окрему статтю у КЗпП України «Забезпечення підвищення рівня реального змісту заробітної плати», в якій зазначити, що воно здійснюється у порядку, встановленому законодавством про працю, колективним договором, угодами, локальними нормативними актами. Зазначене дозволить розширити можливості профспілок й інших учасників соціального діалогу на державному рівні з питань розробки нових механізмів й методик підвищення рівня реального змісту заробітної плати як основної умови праці.

Згідно з Програмою сприяння зайнятості населення та стимулювання створення нових робочих місць на період до 2017 року від 15 жовтня 2012 р. розширення можливостей реалізації права громадян на гідну працю, підвищення їх доходів здійснюється шляхом підвищення ролі зацікавлених у перетвореннях на ринку праці учасників соціального діалогу (об'єднань організацій роботодавців та професійних спілок). Таким чином, «боротьба за зайнятість з гідними умовами праці» є пріоритетом правозахисної діяльності профспілок сьогодні і в перспективі. На жаль, держава не має стратегічного документу щодо політики у сфері зайнятості населення, який поєднував би в собі пріоритети розвитку інноваційної зайнятості, забезпечення балансу роботи і вільного часу зайнятих людей, створення умов для запровадження освіти впродовж життя, реалізацію концепції активного довголіття як елемента «срібної економіки»,

завданнями якої є сприяння трудовій зайнятості літніх людей, забезпечення їм рівного доступу до професійної орієнтації, підготовки й перепідготовки [7]. На наш погляд, сучасні прогресивні профспілки повинні бути активним штовхачем цих ідей, діяти на випередження й прогнозувати проблеми з захистом трудових прав працівників, які підпадають під динамічні зміни ринку праці, пов'язані з такими глобалізаційними процесами, як: 1) «озеленення» економіки (під час якого зникають цілі галузі традиційної економіки, відбуваються масові вивільнення працівників, організовується їх перенавчання й перехід на новостворені «зелені» робочі місця), 2) трансформація економіки під впливом штучного інтелекту, віртуальної реальності, великих даних, цифрових технологій (що супроводжується роботизацією трудового процесу, зникненням традиційних професій, появою з розвитком стартапів роботодавців-компаній з короткою історією операційної діяльності, які працюють з креативними працівниками за смарт-контрактами); 3) активізація трудової міграції (яка почасти відбувається у формі нелегального й напівлегального працевлаштування, коли рівень соціальної захищеності трудящих-мігрантів значно знижений або майже нульовий); 4) збільшення кількості трудових договорів українців, укладених з транснаціональними компаніями – інвесторами (в той час, коли у вітчизняному законодавстві не передбачений ефективний механізм соціального діалогу щодо забезпечення й захисту гідних умов праці між міжнародними галузевими профспілками, роботодавцями – транснаціональними компаніями (материнськими), тому профспілкам слід розробити такий механізм та легітимізувати його в Законі «Про соціальний діалог в Україні»); 5) поширення шерингової або гіг-економіки, характерною ознакою якої є зайнятість людини як таксиста на Uber, викладача на YouTube (що призводить до обмеження комунікації між працівниками та ускладнення їх об'єднання в профспілки задля захисту права на гідну працю).

2. Участь профспілок у вирішенні трудових спорів.

Правові інспектори галузевих профспілок постійно здійснюють правозахисну діяльність, представляючи інтереси своїх членів, права яких порушені роботодавцем, у судах. Федерація профспілок України активно долучилася до підготовки проекту Трудового кодексу України й відстоює легітимне закріплення механізму проведення примирних процедур за допомогою комісій з трудових спорів при вирішенні індивідуальних трудових спорів. Також вона як учасник соціального діалогу, маючи на меті удосконалення законодавства з врегулювання колективних трудових спорів, включилася в процес розробки змін до деяких законодавчих актів України, зокрема щодо зняття обмежень права на страйк. Така робота буде активно продовжуватися й надалі, що відповідає завданням Програми гідної праці в Україні на 2016–2019 роки.

3. Здійснення профспілкового контролю за дотриманням законодавства про працю і правил охорони праці.

До інструменту реалізації національної політики щодо забезпечення гідної праці в нашій державі слід віднести удосконалення сучасних нетрадиційних форм соціального діалогу, таких як: співпраця на базі укладених угод між Державною службою України з питань праці та Федерацією профспілок, обласними управліннями Держпраці й обласними союзами профспілок й ін. Так, Державна служба України з питань праці та Федерація профспілок

України уклали таку Угоду 22 червня 2016 р., згодом відповідні документи укладалися між обласними союзами профспілок і теруправліннями Держпраці на Одещині, Сумщині, Кіровоградщині, Тернопільщині й інших областях. Завдяки такій співпраці більш ефективно здійснюється моніторинг порушень законодавства про працю, проводиться профілактична робота без накладення штрафів на роботодавців за умови усунення цих порушень в короткі терміни, що вигідно усім учасникам соціального діалогу. Профспілки галузевого рівня через своїх правових і технічних інспекторів й надалі будуть співпрацювати з органами Держпраці та пропонувати нові форми такої співпраці (проведення сумісного аудиту з питань праці й охорони праці задля профілактики порушень на підприємствах з небезпечними умовами праці й ін.) з метою забезпечення гідної праці.

ЛІТЕРАТУРА

1. Достойный труд: доклад Генерального директора МБТ: 87-я сессия МКТ. Женева, 1999. 106 с.

2. Меморандум про взаєморозуміння щодо реалізації Програми гідної праці МОП для України на період 2016–2019 рр. від 07.04.2016. URL: http://www.mlsp.gov.ua/labour/control/uk/publish/article?art_id=187817&cat_id=107177

3. Україна та Міжнародна організація праці. Постійне представництво України при відділенні ООН та інших міжнародних організацій у Женеві. URL: <http://geneva.mfa.gov.ua/ua/ukraine-io/labour>

4. Заява Президії Федерації профспілок України з нагоди відзначення 10-ї річниці Всесвітнього дня дій за гідну працю від 06.10.2017. URL: <http://www.fpsu.org.ua/component/content/article/230-vsesvitnij-den-dij-za-gidnu-pratsyu-7-zhovtnya-2017-roku/12954-zayava-prezidiji-federatsiji-profspilok-ukrajini-z-nagodi-vidznachennya-10-ji-richnitsi-vsesvitnogo-dnya-dij-za-gidnu-pratsyu>

5. Корнієнко П. С. Співвідношення понять і практики здійснення правоохоронної та правозахисної діяльності в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2014. № 3. С. 60–63.

6. Ведмідь Л. А. Постать Василя Стуса в національній пам'яті. *Національна та історична пам'ять*. 2013. Вип. 8. С. 233–239.

7. Новак І. Стратегія зайнятості для України: якими мають бути орієнтири? URL: https://dt.ua/macrolevel/strategiya-zaynyatosti-dlya-ukrayini-yakimi-mayut-buti-orientiri-260541_.html